

Структурно-семантичні особливості лексеми Heimatgefühl в німецькомовному дискурсі

Л. М. Близнюк, М. В. Сасюк

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Corresponding author. E-mail: luda_blynsjuk@ukr.net

Paper received 28.01.21; Accepted for publication 12.02.21.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2021-248IX73-02>

Анотація. У статті охарактеризовано структуру лексеми Heimatgefühl та словотворчі засоби цього поняття. Крім того, розкрито значення цього слова та перелічено його синонімічні одиниці. Також наведено приклади функціонування лексеми Heimatgefühl у німецькомовному дискурсі та розкрито її важливість для комунікативного акту. У дослідженні Heimatgefühl постає емоційним та соціальним явищем, яке часто використовують у психології.

Ключові слова: експресив, лексема, любов до батьківщини, синонім, словотвір.

Вступ. У сучасній лінгвістиці дослідження лексем проводиться досить активно, оскільки словниковий склад мови постійно збагачується. Крім того, вивчення лексичних одиниць дає змогу не лише виявити шляхи та моделі формування нових слів, а й краще дослідити мовну картину світу.

Актуальність дослідження лексеми “Heimatgefühl” пояснюється порівняно високою частотністю її вживання, а також значущістю для мовленнєвого акту. Крім того, її різнобічне вивчення допоможе краще зрозуміти німецькомовну картину світу.

Короткий огляд публікацій по темі. Подібними дослідженнями у галузі романського мовознавства займається багато зарубіжних та вітчизняних дослідників, серед яких ми можемо назвати М. В. Заполовського, М. З. Кузів, В. І. Волошук, Л. О. Борова, Т. Б. Чайка, А. В. Янкова, В. А. Котвицьку, А. І. Кудрікову, А. І. Дьякова. Їхні дослідження присвячені структурно-семантичним особливостям термінів та терміносистем німецької мови, що зумовлює зацікавленість до даної наукової проблеми.

Мета роботи – комплексний опис лексеми Heimatgefühl з точки зору її структурних особливостей та семантичної характеристики.

Поставлена мета відповідає розв’язанню таких завдань:

- 1) з’ясувати принципи системної організації лексеми Heimatgefühl;
- 2) розкрити значення цієї лексеми у німецькомовному дискурсі.

Матеріали і методи дослідження. У дослідженні застосовано описовий метод, компонентний аналіз, дистрибутивний аналіз та концептуальний аналіз. Матеріалом дослідження є лексична одиниця Heimatgefühl.

Результати дослідження та дискусія. Мовна одиниця Heimatgefühl є складним іменником (*das zusammengesetzte Substantiv*) середнього роду, який утворився з двох іменників без допомоги з’єднувальних елементів – *die Heimat* (батьківщина) та *das Gefühl* (почуття). Такий спосіб розширення словникового запасу німецької мови називається складанням основ (або слів) – *Wortzusammensetzung* – і полягає у поєднанні двох і більше основ (або слів) чи їхніх частин. Слово, утворене таким чином, називається *Kompositum* (Pl.: *Komposita*) або *Doppelwort*. Такий метод словотвору є наразі одним із найпродуктивніших у німецькій мові і

призводить до стиснення інформації, оскільки значення, яке вимагало б синтаксичної конструкції із кількох слів, може бути виражене одним словом [5]. Більше того, складні іменники не завжди утворюються шляхом додавання двох чи більше простих іменників. Вони можуть складатися із наступних елементів: основа дієслова + іменник, прикметник + іменник, прийменник + іменник, числівник + іменник [4]. Зрештою деякі слова можуть просто з’єднуватися у складний іменник, в той час як інші вимагають застосування сполучних елементів (наприклад, -e, -er, -e(n), -e(s)).

Елементи лексеми Heimatgefühl – *die Heimat* та *das Gefühl* – були утворені шляхом суфіксації та префіксації відповідно. Слово *Heimat* складається із мовної одиниці *das Heim* (дім, житло, притулок) та суфікса –*at*. *Gefühl* – префікса *ge-* та основи дієслова *fühlen* (відчувати). Тобто ці слова утворені шляхом афіксації, яка полягає у додаванні до основи слова суфікса або префікса, змінюючи або не змінюючи основного значення слова, в результаті чого утворюється нова одиниця мови [3].

Значення лексеми відповідає поєднанню її елементів. Словник “Duden. Deutsches Universal Wörterbuch” наводить таке визначення слова *Heimatgefühl* – «*Gefühl der Verbundenheit mit der Heimat*» [6]. Електронний словник “Wörterbuch Wortbedeutung.info” тлумачить це слово так: «*ein Gefühl der Verbundenheit mit dem Ort, dem/der Gegend, in der man sich zuhause fühlt* [7]». Тобто *Heimatgefühl* – це відчуття прив’язаності до батьківщини або ж відчуття зв’язку із певним місцем чи місцевістю, у якому / якій людина почувається як удома. Таке відчуття може виражатися патріотизмом до певної країни, повагою до її менталітету (*Mentalität*), звичаїв (*Bräuche*), традицій (*Traditionen*) або ж любов’ю до місцевості, де людина народилася, виросла, навчалася. Недарма у перекладі на українську це слово починається словосполученням «любов до батьківщини». А синонімами цієї мовної одиниці виступають *die Vaterlandsliebe*, *die Heimatliebe*, *die Patriotismus*.

Певною мірою лексема *Heimatgefühl* співзвучна із поняттям *Heimweh* – туга за батьківщиною (*sehnsüchtiger Wunsch, zu Hause, in der Heimat zu sein*), яку людина відчуває, коли перебуває далеко від дому чи батьківщини через політичні причини або ж навчається чи працює за кордоном. До того ж ця лексема тісно пов’язана із концептами *Muttersprache* – рідна мова (*Sprache, die man als Kind gelernt hat*), *Wohnraum* /

Ansässigkeit – місце проживання (*Wohnfläche, Lebensraum*), *Bodenständigkeit* – прив'язаність до батьківщини (*Heimatverbundenheit*), *Häuslichkeit* – домашній побут, господарство (*das bereitwillige Zu-Hause-Sein während des Feierabends, während der Freizeit*), *Zuhause* – дім, житло (*Heim, Wohnung, in der jemand zu Hause ist und sich wohlfühlt*), *Geborgenheit* – захищеність, безпека (*Zustand des Sicherheits- und Wohlgefühls*), *Geburtsort* – місце народження (*Ortschaft, in der jemand geboren worden ist*), *Herkunft* – походження (*bestimmter sozialer, nationaler, kultureller Bereich, aus dem jemand herkommt*), *Kindheit* – дитинство (*den Zeitraum im Leben eines Menschen von der Geburt bis zur Pubertät*), *Bekannte, Verwandte, Freunde (geliebte Menschen)*, тому що ці поняття пов'язані із рідним краєм або домом.

Крім того, існує багато похідних слів від лексеми *Heimat*, значення яких мотивується поданою лексемою та певним чином розширює розуміння концепту *Heimatgefühl*. Приклади таких слів – *Heimaterde* – рідний край (*heimatliche Erde als Ausdruck der Verbundenheit mit der Heimat*), *Heimatdorf* – рідне село (*kleine Siedlung, in der jemand aufgewachsen ist und sie daher als seine Heimat betrachtet*), *Heimatklänge* – звуки рідного краю (*klingt mit der Heimat verbunden*), *Heimatkunde* – краєзнавство (*Sammelbezeichnung für Kenntnisse, welche die örtlichen Begebenheiten betreffen*), *Heimatliteratur* – поезія рідного краю (*Dichtung und Prosa zusammen, die sich mit heimatlichen Inhalten und lokalen Themen eines Dorfs, eines Tals, einer Stadt, einer Landschaft oder einer Region befasst*), *Heimatfilme* – фільми про рідний край (*ein Film, der Menschen und ihre Schicksale in der Gebundenheit an ihre Heimat darstellt*), *Heimatforscher / Heimatfreund* – краєзнавець (*jmd., der (als wissenschaftlicher Laie) die Geschichte und Natur seiner Heimat erforscht*), *Heimatgeschichte* – історія рідного краю (*Geschichte der Heimat, Geschichte eines Teils des Landes*), *Heimatkalender* – календар із зображеннями батьківщини (*Kalender mit Bildern (und Geschichten) aus der Heimat*). Більше того, лексема *heim* має надзвичайно багатий словотвірний потенціал, *heimlich, heimgehen, heimsuchen, heimgeigen, heimleuchten, heimzahlen, Heimlichkeit, heimwärts*. Тобто концепт *HEIM* може об'єктивуватися в безкінечній кількості мовленнєвих ситуацій, де профілізуються його різні концептуальні ознаки: а) місце постійного проживання; б) місце тимчасового проживання; в) місце, до якого веде особлива дорога; г) дорога додому [2].

У реченні *Heimatgefühl* найчастіше вживається із такими словами - *ein* (64), *so etwas* (49), *das* (37), *vermittelt* (35), *etwas* (33), *vermitteln* (26), *bisschen* (25), *Stück* (22), *Identität* (19), *entwickeln* (14), *so* (13), *zu sein* (12), *wie* (12), *Art* (11), *auch* (10), *Und* (10), *findet* (9,5), *mein* (9,2), *Hause* (8,7), *Was* (8,4), *wenig* (8,2), *scheint* (8,2), *hier* (8,0), *immer* (7,9), *und* (7,1), *Schweiz* (6,9). Крім того, такі мовні одиниці як *das* (98), *ein* (55), *bisschen* (28), *Art* (23), *wenig* (20), *einem* (12), *und* (11) часто вживаються перед лексемою *Heimatgefühl*, а - *und* (14), *zu* (14), *an* (8,8), *hat* (5,6) після неї [8]. Тобто ці мовні одиниці найчастіше перебувають у дистрибуції із досліджуваною лексемою. Наприклад:

Sie gibt mir tatsächlich ein Heimatgefühl", sagte der Schauspieler erst kürzlich in einem Interview.

So etwas wie Heimatgefühl scheint nicht mehr greifbar zu sein, also hält man es lieber noch mal kurz mit der Kamera fest [9].

Die Kombination aus diesen beiden Faktoren ist eigentlich genug, um ein Heimatgefühl zu haben.

Identität und Heimatgefühl aber gewinnen die Menschen aus ihren Traditionen, ihrer Geschichte.

Doch in Zeiten der Globalisierung gewinnt das Heimatgefühl wieder an Bedeutung

Der Umstand, in Mühlhausen eine Synagoge zu haben, gab aber Alex' Familie ein wenig Heimatgefühl, selbst wenn sie hier keine Gemeinde fanden. [10].

Згідно з корпусом текстів Лейпцизького університету частота використання слова *Heimatgefühl* складає 16 (0 позначаються найпоширеніші слова, 20+ - надзвичайно рідкісні слова) [8]. Узв'язавши до уваги типологію В. А. Маслової, котра виділяє такі групи концептів, які світ, стихія і природа, уявлення про людину, моральні концепти, соціальні поняття та стосунки, емоційні концепти, світ артефактів, концептосфера наукового значення, концептосфера мистецтва [1], зараховуємо лексеми *Heimatgefühl* до емоційних і соціальних груп, адже вона передбачає поведінку індивіда у соціумі. Крім того, це поняття наділене певною психічною енергією. У ньому закладені певні стандарти поведінки. Зокрема, під поняттям любов до батьківщини ми маємо на увазі повагу до історії свого народу (*Geschichte*), культури (*Kultur*), мови (*Sprache*), любов до природи рідного краю (*Natur, Landschaft*). Більше того, патріотизм передбачає готовність пожертвувати своїм життям заради блага батьківщини. Тобто цей психологічний стан зумовлюється як соціальною та культурною спадщиною певного народу, так і біологічною природою людини.

Найпоширенішими сферами використання цієї лексеми виступають соціальна, культурна та національна. Часто це поняття використовують у психології.

Приклади використання:

"Ob alt, ob jung: Jeder verbindet mit "Heimat" etwas anderes, etwas Persönliches. Heimatgefühle werden dort wach, wo die eigene Sprache gesprochen wird. Museen bieten die Möglichkeit, mehr über die Heimat zu erfahren. [11]"

"Heimat und Identität – das zeigen diese Zitate – haben miteinander zu tun. Doch was ist damit gemeint? Heimatgefühl und Identität lassen sich nicht scharf definieren. Sie können nicht wie Dinge wahrgenommen und ausgemessen werden. Sie lassen sich auch im Gehirn nicht genau lokalisieren. Sie werden meist erst bewusst erlebt, wenn sie abhandengekommen sind, also wenn dem Menschen etwas fehlt und er leidet. Dann können Hirnareale, die sensorischen Schmerz anzeigen, aktiviert sein. [12]"

"Was aber besagt das romantische Heimatgefühl ursprünglich? Kann man es überhaupt vom Nationalismus lösen? Und kann es heute, im Zeichen von Globalisierung und entfesselten Weltmärkten, noch oder wieder von Bedeutung sein? Das kann es, und zwar aus zwei Gründen, die den Heimatbegriff von Anfang an geprägt haben: Heimat ist eine moderne Vorstellung, keine traditionelle. Die Moderne selbst produziert immer wieder beides: einerseits Heimatverlust und Heimatlosigkeit, andererseits Heimatvorstellungen und Heimatgefühle. Heimat ist im Grunde

eine kritische Vorstellung, keine konservative oder gar reaktionäre. [13]”

“Die Heimathaltung entsteht da, wo ich das Gefühl habe: ‘Das was da passiert, geht mich was an und ich habe Anteil daran’. Also wenn ich zum Beispiel irgendwo hingehe und sage: ‘Wir in Europa versuchen jetzt was’, dann hab’ ich tendenziell das **Heimatgefühl**: Wir in Europa, an dem ich Anteil habe. Nicht, weil ich es kontrolliere und übrigens auch nicht, weil wir da alle immer einer Meinung sind. Für mich gehört Streit ganz zentral zu Auseinandersetzung. Heimat ist auch ein Raum, in dem man sich auseinandersetzen kann. [14]”

Отже, вивчення структури лексем надає можливість краще зрозуміти їхнє значення, а також дослідити способи утворення нових слів. Наше дослідження доводить, що лексема Heimatgefühl відноситься до емоцій-

ної і соціальної сфери використання. Це поняття допомагає виразити свої почуття, тобто може виступати експресивом, який виражає психологічний стан мовця, і тому є важливим для процесу комунікації.

Висновки. Лексема “Heimatgefühl” є складним іменником, утвореним шляхом складання слів. Значення слова – любов до вітчизни чи до якоїсь місцини, околиці або ж району, які пов’язані із приємними спогадами або подіями з життя. У реченні Heimatgefühl часто вживається із означеним або неозначеним артиклем середнього роду, сполучниками та займенниками. Це поняття також відіграє важливу роль у мовленнєвому акті і може виступати у ньому експресивом, тобто допомагає мовцю висловити свій емоційний стан, а також характеризує міру його відвертості. Ось чому цю лексему часто використовують у психології та розмовній мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк Л. М. Особливості й асоціативне поле концепту Heimweh. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки : Філологічні науки. Мовознавство. - 2012. - № 23. - С. 17-20.
2. Близнюк Л. М. Вербалізація концепту Heim як елемента німецькомовної картини світу. Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2010. – С. 40-45.
3. Паничок Т. Я. Афіксація як типологічно характерний спосіб словотворення в німецькій мові. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія. – 2012. - №7. – С. 126-132.
4. Складні іменники в німецькій мові. URL: <https://chemistry-gid.ru/uk/the-authors-of-the-books/slozhnye-imena-sushchestvitelnye-v-nemeckom-yazyke-slozhnye-slova-v-nemeckom.html> (дата звернення: 25.01.2021).
5. Komposition (Grammatik). URL: [https://de.wikipedia.org/wiki/Komposition_\(Grammatik\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Komposition_(Grammatik)) (дата звернення: 25.01.2021).
6. Duden | Heimatgefühl | Rechtschreibung, Bedeutung, Definition, Herkunft. URL: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Heimatgefuehl> (дата звернення: 25.01.2021).
7. Heimatgefühl: Bedeutung, Definition, Übersetzung – Wortbedeutung.info. URL: <https://www.wortbedeutung.info/Heimatgef%C3%BChl/> (дата звернення: 25.01.2021).
8. Wortschatz – deu_newscrawl_2011 – Heimatgefühl. URL: https://corpora.uni-leipzig.de/de/res?corpusId=deu_newscrawl_2011&word=Heimatgef%C3%BChl (дата звернення: 25.01.2021).
9. Heimatgefühl – Schreibung, Definition, Bedeutung, Beispiele | DWDS. URL: <https://www.dwds.de/wb/Heimatgef%C3%BChl> (дата звернення: 25.01.2021).
10. Heimatgefühl - Bedeutung, Synonyme , Beispiele und Grammatik | DerDieDasEasy.de. URL: <https://www.derdiedaseasy.de/w/69/77876/heimatgefuehl/> (дата звернення: 25.01.2021).
11. Heimat | Alltagsdeutsch – Podcast | DW |. URL: [dw.com/de/heimat/a-4602759](https://www.dw.com/de/heimat/a-4602759) (дата звернення: 26.01.2021).
12. Heimat und Identitätssuche. URL: psychologie-heute.de/gesellschaft/39652-heimat-und-identitaetsuche.html (дата звернення: 26.01.2021).
13. Heimat. Begriff und Gefühl - am Beispiel der Gebrüder Grimm - Schleswig-Holstein. URL: <https://schleswig-holstein.sh/blog/2016/10/12/heimat-begriff-und-gefuehl-am-beispiel-der-gebrueder-grimm/> (дата звернення: 26.01.2021).
14. Ausgefragt: Was ist Heimat? URL: <https://www.lpb-bw.de/ausgefragt-was-ist-heimat> (дата звернення: 26.01.2021).

REFERENCES

1. Blyzniuk L. M. Peculiarities and Associative field of Home-sickness. Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky: Filolohichni nauky. Movoznavstvo. - 2012. - № 23. - P. 17-20.
2. Blyzniuk L. M. Verbalization of the concept Heim in the German-language picture of the world. Naukovi zapysky. Seriiia «Filolohichna». – 2010. – P. 40-45.
3. Panychok T. The affixation characteristic means of word-building in German language. Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia: Filolohiia. – 2012. - №7. – P. 126-132.
4. Compound nouns in the German language. URL: <https://chemistry-gid.ru/uk/the-authors-of-the-books/slozhnye-imena-sushchestvitelnye-v-nemeckom-yazyke-slozhnye-slova-v-nemeckom.html> (date of application: 25.01.2021).

Structural and semantic peculiarities of the lexeme Heimatgefühl in German discourse

L. M. Blyzniuk, M. V. Sasiuk

Abstract. The article describes the structure of the lexeme Heimatgefühl and the word-forming means of this concept. In addition, the meaning of this word is revealed, that is the love for one’s homeland or a feeling of close connection with someone’s place of birth, home or region. Moreover, numerous synonymous units of the lexeme under analysis are listed. Also, examples of the functioning of the word Heimatgefühl in German discourse are given and its importance for the communicative act is revealed. In the study, Heimatgefühl appears as an emotional and social phenomenon which is often used in psychology.

Keywords: expressive, lexeme, love for the homeland, synonym, word formation.